

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Piętnaście lat istnienia ośrodka etnologicznego w Uniwersytecie Śląskim

Author: Grzegorz Odoj

Citation style: Odoj Grzegorz. (2011). Piętnaście lat istnienia ośrodka etnologicznego w Uniwersytecie Śląskim. „Etnografia Polska” (2011, z.1/2, s. 5-22)

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz tak długo jak utwory zależne będą również obejmowane tą samą licencją.

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

A R T Y K U Ł Y

„Etnografia Polska”, t. LV, 2011, z. 1-2
PL ISSN 0071-1861

GRZEGORZ ODOJ
Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej
Uniwersytetu Śląskiego, Cieszyn

PIĘTNAŚCIE LAT ISTNIENIA OŚRODKA ETNOLOGICZNEGO
W UNIWERSYTECIE ŚLĄSKIM

PROLOG

Zainteresowania tradycją kulturową Górnego Śląska sięgają XIX wieku, kiedy to podjęto pierwsze próby dokumentowania i opisu kultury ludowej tego regionu. Efektem tych poczynań są notatki z podróży, zapiski działaczy społecznych i narodowych oraz zbiory pieśni i opisy wsi. Amatorski charakter tych pionierskich prac, pozbawionych przecież naukowej systematyki, nie obniża ich wartości i znaczenia jako cennych materiałów źródłowych dla współczesnych badaczy (zob. Bazieli 1973, s. 711–728).

Zorganizowane i systematyczne badania nad śląską kulturą ludową rozpoczęły się w drugiej dekadzie XX wieku i wiązały się z powstałym w 1927 roku w Katowicach Muzeum Śląskim. Istotne znaczenie dla prowadzenia etnograficznych prac badawczych miało poparcie Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, co zaowocowało licznymi publikacjami oraz pierwszymi znaczącymi wystawami ekspozycji etnograficznych. W tym też okresie rozrósł się poważnie krąg badaczy i powiększyła ilość zgromadzonych materiałów.

Perspektywy dalszego rozwoju śląskiej etnografii stworzył założony w Katowicach w roku 1934 Instytut Śląski, który zainicjował badania i ważną działalność wydawniczą. Ukazały się wówczas pierwsze monografie etnograficzne oraz syntetyczne opracowania podsumowujące ówczesne dokonania i precyzujące profil dalszych badań na tym obszarze. Szczególnie inspirująca była wydana w 1936 roku rozprawa Mieczysława Gładysza, późniejszego dyrektora Muzeum Górnośląskiego, pt. *Stan i potrzeby nauki polskiej w zakresie etnografii* (1936). Autor, postulował w niej podjęcie planowej i systematycznej działalności naukowo-badawczej, która swym zasięgiem powinna była objąć kulturę ludową całego Górnego Śląska. Wskazywał jednocześnie na potrzebę stworzenia na Śląsku stałego ośrodka badań etnograficznych.

Po II wojnie światowej, wysunięte przez Gładysza propozycje badawcze realizowały nowo powstałe lub reaktywujące działalności śląskie muzea, które nie tylko

gromadziły dokumenty i eksponaty, tworząc kolekcje etnograficzne, ale także rozpoczęły organizowanie zespołowych badań terenowych nad tradycją kulturową Śląska. Badania te obejmowały zarówno Beskid Śląski, rejony przemysłowe Górnego Śląska, jak i Opolszczyznę. Muzea, obok działającej przez wiele lat Komisji Etnologicznej przy Śląskim Instytucie Naukowym w Katowicach i Biblioteki Śląskiej, stały się więc głównymi placówkami naukowo-badawczymi zajmującymi się kulturą ludową i folklorem na Śląsku. Pracujący w tych instytucjach etnografowie, archeolodzy, historycy stworzyli warsztat naukowy, który stanowił oparcie dla realizacji późniejszych starań o utworzenie studiów etnologicznych na powstałym w 1968 roku Uniwersytecie Śląskim. O potrzebie takich studiów mówiło się wśród śląskich etnologów od początku funkcjonowania tej uczelni. Orędownikiem tej idei był między innymi Leszek Dziegiel, współtwórca i pracownik Muzeum Wsi Śląskiej, późniejszy kierownik Instytutu Etnologii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

PIERWSZE INICJATYWY

Działania zmierzające do utworzenia studiów etnologicznych w Uniwersytecie Śląskim zostały zapoczątkowane w latach 1980. Były one związane z wprowadzeniem w Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie na kierunku „pedagogika pracy kulturalno-oświatowej”, w ramach przedmiotów „wiedza o kulturze” i „praktyka śródroczna”, wykładów i ćwiczeń praktycznych z etnologii polskiej, sztuki ludowej i wiedzy o kulturze ludowej Śląska. Równocześnie, podjęto badania społeczności przemysłowych, które realizowano podczas obozów naukowych po trzecim roku studiów. W latach 1978–1986 zorganizowano, pod kierunkiem Ireny Bukowskiej-Floreńskiej, osiem takich obozów w Rybnickiem i Katowickiem. Badano wybrane aspekty tradycyjnego systemu kulturowego, a głównym tematem badawczym była funkcja tradycji w społeczeństwie zindustrializowanym. Zebrane materiały empiryczne przyniosły konkretne efekty w postaci licznych prac magisterskich o profilu etnologicznym, szeregu artykułów i publikacji (np. Bukowska-Floreńska 1980; 1985; 1986; 1987; 1988). Równolegle, prowadzono prace magisterskie na różne tematy szczegółowe, dotyczące rodziny, zwyczajów, obrzędów, sztuki ludowej, twórczości niezawodowej, systemu wartości w rodzinach, problematyki świadomości tożsamości kulturowej. Badania te rozszerzono na grupy mniejszościowe, a terytorialnie także na Dolny Śląsk i cały obszar południowej Polski.

Po przekształceniu w 1994 roku „pedagogiki pracy kulturalno-oświatowej” na specjalność „animacja społeczno-kulturalna” powołano, w ramach tej specjalności, obok profili „ekspresji twórczej” i „językowo-literackiego”, profil „etnologiczno-regionalny”. Wprowadzono na nim przedmioty kursowe z zakresu etnologii ogólnej, etnologii Polski i Europy, sztuki ludowej, muzealnictwa, wiedzy o Śląsku, wykłady monograficzne i etnograficzne seminarium magisterskie. Równolegle, w Instytucie Wychowania Muzycznego cieszyńskiej Filii Uniwersytetu Śląskiego działał Zakład Teorii Muzyki i Folkloru, którym przez wiele lat kierował Kazimierz Dygacz,

a po nim Alojzy Kopoczek. W 1996 roku Zakład ten został przekształcony w Zakład Folklorystyki Ogólnej i Stosowanej pod kierunkiem Karola Daniela Kadłubca. Zakład prowadził badania z zakresu folkloru śląskiego, głównie muzycznego, ze szczególnym uwzględnieniem Beskidu i regionów pogranicza. Na przełomie lat 1980. i 1990. do Alojzego Kopoczka i Krystyny Turek dołączył ze swoimi badaniami Karol Daniel Kadłubiec. Prace badawcze nad procesami asymilacji społeczno-kulturowej rodzin polskich na pograniczu polsko-czeskim prowadziła w tym czasie Halina Rusek. Drugim ośrodkiem w Uniwersytecie Śląskim, który zajął się antropologią kulturową Śląska był Instytut Nauk o Kulturze przy Filologii Polskiej UŚ, prowadzony przez Ewę Kosowską przy współpracy etnologa Edwarda Jaworskiego i folklorysty Dionizjusza Czubali.

W tych dwóch środowiskach naukowych, katowickim i cieszyńskim, zrodziła się myśl o powołaniu studiów etnologicznych. Wielu śląskich etnologów i socjologów zdawało sobie sprawę z faktu, iż rosnące tempo zmian społeczno-kulturowych na obszarze Górnego Śląska wymaga prowadzenia skoordynowanych, systematycznych i szeroko zakrojonych badań przez powołany do tego specjalistyczny ośrodek badawczy. Brak takiego ośrodka ciągle odczuwano, czego wyrazem było wymowne stwierdzenie Doroty Simonides: „Nie wystarczą doraźne badania muzeów, komisji etnologicznych – czy zakładów folklorystyki w instytutach filologii polskiej. Górny Śląsk zasłużył na jedną stałą placówkę naukowo-badawczą, której głównym celem byłaby z jednej strony rejestracja i archiwizacja przeszłości, z drugiej – obserwacja teraźniejszości, wszystko to zaś po to aby wytyczyć wyrosłe z dobrej tradycji drogi przyszłości. Postulat ten nadal czeka na realizację” (Simonides 1986, s. 49).

Początkowo, oba ośrodki miały bardzo ograniczoną kadrę specjalistów. Ostatecznie jednak, Cieszyn okazał się w swych staraniach bardziej prężny. Uformowała się tu grupa ludzi o wykształceniu etnograficznym, regionalistów i historyków kultury zajmujących się zagadnieniem tradycji kulturowej. Atutem tego zespołu była świadomość dobrego zaplecza naukowego w działach etnograficznych śląskich muzeów, takich jak muzeum w Bytomiu, Zabrze, Rybniku, Cieszynie i Wiśle, a także dorobku uzyskanego podczas obozów naukowych prowadzonych przez Irenę Bukowską-Floreńską i materiału folklorystycznego zgromadzonego w Zakładzie Folklorystyki Ogólnej i Stosowanej. Oparciem była także współpraca z Zakładem Badań Etnikum Polskiego w Republice Czeskiej przy Uniwersytecie Ostrawskim. Ważny był również profil prowadzonych badań – funkcjonowanie tradycji kulturowej we współczesnym społeczeństwie ze szczególnym uwzględnieniem pogranicz kulturowych. Zespół ten, składający się z ośmiu samodzielnych pracowników naukowych wyłonionych z dwóch Instytutów: Instytutu Nauk Społecznych i Nauk o Kulturze oraz Instytutu Pedagogiki Muzycznej, podjął konkretne starania w celu uruchomienia w Uniwersytecie Śląskim pięcioletnich studiów etnologicznych kończących się magisterium. Należy tu wymienić profesorów: Irenę Bukowską-Floreńską, Alojzego Kopoczka, Karola Daniela Kadłubca oraz dziekana wydziału Katarzynę Olbrycht, która od samego początku patronowała tej inicjatywie, i ówczesnego prorektora Filii Kazimierza Ślęczkę. W 1994 roku przygotowano założenia i program studiów, wzorując się częściowo na

programie ogólnopolskim (głównie na modelach funkcjonujących w Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie i Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu), a także na specyfice regionu, prowadzonych tu badaniach i potrzebach społecznych. Sięgnięto również, za pośrednictwem Karola Daniela Kadłubca, do wzorów etnologii praskiej. W skład rady, która opracowała koncepcję kierunku, weszli: prof. dr hab. Katarzyna Olbrycht – jako Dziekan Wydziału, prof. dr hab. Irena Bukowska-Floreńska – etnolog, prof. dr hab. Wiesława Korzeniowska – historyk kultury, dr Halina Rusek – socjolog kultury, prof. dr hab. Alojzy Kopoczek – etnomuzykolog, prof. dr hab. Karol Daniel Kadłubiec – folklorysta, prof. dr hab. Edmund Rosner – filolog i regionalista, prof. dr hab. Michał Heller – historyk kultury (w 1996 roku do rady dołączył prof. dr hab. Ryszard Kantor – etnolog, w 1997 roku etnolog prof. dr hab. Zygmunt Kłodnicki; w roku 1996 pracę podjęli asystenci: mgr Grzegorz Odoj i mgr Andrzej Peć). Uzasadniając specyfikę programową studiów etnologicznych w Uniwersytecie Śląskim, Filii w Cieszynie, stwierdzono, że ma ona charakter zarówno uniwersalny, jak i specyficzny, co uwarunkowane jest lokalizacją studiów. Podkreślając specyfikę geograficzno-historyczną całego Śląska, zwrócono szczególną uwagę na pograniczne usytuowanie Śląska Cieszyńskiego, „na którego tradycje kulturowe miały wpływ procesy historyczno-polityczno-kulturowe od początków państwowości polskiej i czeskiej, a później niemiecko-austriackiej i węgiersko-słowackiej. Obserwuje się dlatego tutaj pluralizm kulturowy, w tym zwłaszcza religijny i językowy oraz etniczny. Kulturowy obraz tego pogranicza tworzy większość polska i czeska, które po przeciwnych stronach granicy przechodzą w mniejszości. Są tu także inne grupy etniczne: Słowacy, Niemcy, Cyganie, byli Żydzi. Dlatego badanie procesów etnicznych i zjawisk kulturowych oraz procesów społeczno-kulturowych na tym obszarze, przez tutejszych etnologów, socjologów, folklorystów, etnomuzykologów i historyków, w ramach współpracy interdyscyplinarnej, ma wyjątkowe znaczenie teoretyczne i praktyczne” (Bukowska-Floreńska 1996, s. 80).

Wychodząc z założenia, iż Śląsk – stanowiący interesujący poznawczo przykład pogranicza kulturowego, uznano za „swoiste laboratorium badawcze i dydaktyczne” (Bukowska-Floreńska 1996, s. 78), program studiów został poszerzony o przedmioty związane z tą problematyką, takie jak etnologia Śląska, kultura mniejszości narodowych i etnicznych, teoria etniczności i procesów etnicznych, animacja kultury z elementami edukacji regionalnej, etnolingwistyka oraz nauka języka czeskiego. Elementem wyróżniającym cieszyńską etnologię było wprowadzenie (po drugim roku studiów) specjalności etnologiczno-folklorystycznej¹ z etnomuzykologią (obok etnologiczno-antropologicznej istniejącej na innych uniwersytetach). W programie tej specjalności uwzględniono tradycje szeroko rozumianego folkloru polskiego i europejskiego, współczesny folklor środowiskowy i komparatystykę folklorystyczną, a szczególnie nacisk został położony na przedmioty wzbogacające wiedzę z zakresu folkloru muzycznego i instrumentarium ludowego oraz etnomuzykologii.

¹ W latach 1999–2001 istniała również specjalność etnologiczno-religioznawcza, jednakże trudności w pozyskaniu wykładowców spowodowały rezygnację z niej.

SAMODZIELNY KIERUNEK STUDIÓW

Po otrzymaniu w styczniu 1995 roku decyzji Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego zatwierdzającej powołanie kierunku etnologii², utworzony został Zakład Etnologii w Instytucie Nauk Społecznych i Nauk o Kulturze, kierowany przez Irenę Bukowską-Floreńską. Współ z Zakładem Folklorystyki Ogólnej i Stosowanej (w 1999 roku w miejsce Zakładu utworzono Katedrę Folklorystyki Ogólnej i Stosowanej) stanowił istotne zaplecze naukowo-badawcze cieszyńskiej etnologii. W roku akademickim 1995/1996 studia etnologiczne w Uniwersytecie Śląskim podjęło 34 studentów.

Specyfika nowo powstałego ośrodka oparła się na realizowanej problematyce badawczej. Prowadzone były: badania kultur regionalnych i regionalizmu w społeczeństwie nowoczesnym oraz badania pogranicz społeczno-kulturowych (Zakład Etnologii), badania folklorystyczne związane z folklorem słownym i muzycznym oraz tradycją kultury ludowej na pograniczach. Ponadto, pracownicy Zakładu Etnologii realizowali tematy badawcze dotyczące rodziny w społecznościach industrialnych na przykładzie Górnego Śląska, kulturowych uwarunkowań hierarchii wartości, mechanizmów asymilacji i zachowania odrębności kulturowej polskich rodzin na Zaolziu, wielokulturowości Śląska, wielkiej własności ziemskiej na Górnym Śląsku, akulturacji ludności napływowej w ramach cieszyńskiej kultury regionalnej, symboli kulturowych w procesie komunikacji społecznej, problemów zachowań ludycznych wśród ludności śląskiej, problematyki świadomości tożsamości kulturowej w mniejszościach narodowych na przykładzie Żydów polskich, kulturotwórczych funkcji parafii chrześcijańskich. We wrześniu 1996 roku został zorganizowany w Jaworzynie pierwszy obóz naukowy dla studentów etnologii, w ramach którego prowadzono badania nad tradycją kulturową tej wsi. Eksploracje terenowe kontynuowano latem 1997 roku na terenie miasta Żory. Badaczy interesowało porównanie współczesnych tradycji na pograniczach społeczno-kulturowych, przy czym chodziło nie tylko o sam mechanizm funkcjonowania tradycji kulturowej, jej trwania lub regresu, lecz o rolę, jaką pełni w życiu zbiorowości w sytuacji nieuniknionego, dynamicznego rozwoju cywilizacji technicznej, powszechnej modernizacji przy jednoczesnej tendencji świadomości odrębności regionalnej lub jej tworzenia. Prowadzone badania znalazły odbicie w konferencjach naukowych. Zwłaszcza dwie konferencje: „Etnologia i antropologia kulturowa a badanie kultur regionalnych i regionalizmu w społeczeństwach nowoczesnych”³ (na której reprezentowane były, obok kilku ośrodków zagranicznych, wszystkie polskie ośrodki uniwersyteckie) oraz „Folklorystyka w kontekście

² Decyzja Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego nr DNS. 3-0143-78 IJL/94 z dn. 21.12.1994, na wniosek Uniwersytetu Śląskiego, w oparciu o załączony plan studiów opracowany przez Radę Kierunku Etnologia złożoną z samodzielnych pracowników nauki w Instytucie Nauk Społecznych i Nauk o Kulturze i w Instytucie Wychowania Muzycznego.

³ Konferencja została zorganizowana w październiku 1996 roku przez Zakład Etnologii w Uniwersytecie Śląskim, Filii w Cieszynie, Komitet Nauk Etnologicznych PAN, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej w Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu oraz Dom Europejski Cieszyn-Ustroń.

nauk humanistycznych⁴ wywołały szeroki oddźwięk i zaakcentowały pojawienie się nowego ośrodka na etnologicznej mapie Polski.

Studenci, tworząc Koło Naukowe Etnologów, aktywnie włączyli się w prace badawcze. Trzy sekcje: etnologiczno-antropologiczna, etnologiczna-folklorystyczna i sekcja kultur krajów europejskich i pozaeuropejskich rozpoczęły realizację własnych programów badawczych. W październiku 1997 roku sekcja etnologiczno-folklorystyczna zainicjowała cykl studenckich konferencji naukowych organizując międzynarodową sesję pt. „Współczesne problemy badań folklorystycznych”.

W roku akademickim 2001/2002 na kierunku etnologia w Uniwersytecie Śląskim studiowało już 250 studentów, a ośrodek cieszyński, jako piąty w kraju, wprowadził dwustopniowy system studiów: trzyletnie studia licencjackie i dwuletnie magisterskie uzupełniające, z uwzględnieniem punktowego systemu rozliczenia (ECTS). Zmniejszające się systematycznie zapisy na specjalność folklorystyczną, skłoniły kierownictwo kierunku do rezygnacji, od roku akademickiego 2005/2006, z podziału na dwie specjalności, a dla zachowania specyfiki studiów w Uniwersytecie Śląskim, wprowadzenia do programu tylko kilku przedmiotów z zakresu folklorystyki i etnologii religii.

Zajęcia na studiach I i II stopnia dzielą się na obowiązkowe i fakultatywne. Przedmioty obowiązkowe stanowią zarówno zajęcia kierunkowe, jak i te o charakterze ogólnohumanistycznym. Przedmioty fakultatywne, wybierane swobodnie przez studenta, stanowią konieczne uzupełnienie zdobywanej wiedzy. Ponieważ celem kształcenia na kierunku etnologia jest przygotowanie absolwenta umiejącego dostrzec i zrozumieć – nie tylko w pracy badawczej, ale i w praktyce – kulturowe podłoże każdej sytuacji społecznej, starano się dobrać taki rodzaj wykładów, ćwiczeń, konwersatoriów i seminariów, który to umożliwi. Na studiach I stopnia obejmują one podstawową wiedzę z zakresu kultury, historii myśli etnologicznej, etnologii Polski i Europy, etnologii Czech i Moraw, kultury społeczeństw pozaeuropejskich, sztuki ludowej i niezawodowej, folkloru środowiskowego. Treści kształcenia dotyczą również problemów antropologicznej interpretacji zjawisk społeczno-kulturowych i antropologii kultury współczesnej (są to m.in. takie przedmioty, jak antropologia codzienności, antropologia ekologiczna, antropologia kultury konsumpcyjnej, antropologia miasta, antropologia wizualna czy płeć a kultura). Wśród przedmiotów metodologicznych, na uwagę zasługuje konwersatorium dotyczące metod i interpretacji kultury, realizowane przez cztery semestry kolejno przez kilku wykładowców, w celu umożliwienia poznania różnych warsztatów badawczych, poglądów na kulturę i sposobów jej badania. Obok języków zachodnich, wprowadzono specjalnie dla studentów etnologii, podstawy językoznawstwa slawistycznego, w tym naukę języka czeskiego (realizowaną przez cztery semestry), co jest niezwykle przydatne w badaniach i kontaktach na obszarze pogranicza polsko-czeskiego. W trakcie studiów licencjackich obowiązują studentów dwa dziesięciodniowe obozy naukowe, które odbywają w grupach dwunastoosobowych w różnych rejonach Polski (m.in. na Górnym i Dolnym Śląsku, na

⁴ Organizatorem konferencji, która odbyła się w listopadzie 1996 roku był Zakład Folklorystyki Ogólnej i Stosowanej w Uniwersytecie Śląskim, Filii w Cieszynie.

Podlasiu, w Małopolsce, na terenie Zagłębia Dąbrowskiego i na Żuławach) oraz za granicą (Republika Czeska, Sudan). Zasadniczym celem praktyki terenowej jest zapoznanie studentów ze specyfiką etnograficznej eksploracji terenowej i wdrożenie do realizacji konkretnych zadań o charakterze naukowo-badawczym. W ramach praktyk realizowane są nie tylko indywidualne tematy badawcze pracowników Instytutu, ale też, w porozumieniu z osobą prowadzącą, indywidualne tematy studentów (zebrany przez studenta materiał stanowi częstokroć bazę empiryczną przygotowywanej pracy licencjackiej). W badaniach wykorzystuje się rozmaite techniki: wywiad, ankieta, obserwacja oraz formy rejestracji i dokumentacji faktów kulturowych. Niejednokrotnie, praktyki terenowe odbywają się we współpracy z lokalnymi instytucjami administracji samorządowej, bądź też z placówkami o charakterze kulturalnym (muzea, towarzystwa regionalne, domy kultury i in.). Materiał empiryczny pozyskany przez pracowników i studentów w trakcie prac badawczych, gromadzony jest w dwóch archiwach etnologicznych. Jedno funkcjonuje przy Zakładzie Teorii i Badań Kultury Współczesnej, gdzie znajduje się dokumentacja opisowa, fotograficzna, nagrania VHS i DVD. Drugie archiwum stanowią bogate zbiory Polskiego Atlasu Etnograficznego, jest ono systematycznie wzbogacane i uzupełniane materiałem z badań terenowych studentów i pracowników Zakładu Etnologii i Geografii Kultury.

Po II roku studiów studenci są zobowiązani zrealizować, trwającą czternaście dni, indywidualną praktykę muzealną, w czasie której zapoznają się z różnego typu pracami muzealnictwa etnograficznego i biorą w nich czynny udział. Celem tej praktyki jest wprowadzenie studentów w specyfikę pracy dokumentacyjnej, wystawienniczej i konserwacyjnej.

Studia II stopnia stanowią pogłębienie wiedzy etnologicznej i antropologicznej oraz folklorystycznej. Wśród zagadnień znajdują się aspekty antropologiczne kultury (m.in. semiotyka kultury, antropologia etniczności, antropologia tożsamości, antropologia zabawy, kognitywistyka), etnologia religii oraz kultura mniejszości narodowych i grup etnicznych. Studia obejmują też kształcenie w zakresie antropologii stosowanej (muzealnictwo, edukacja regionalna, edukacja wielokulturowa). Student uzyskuje poszerzoną wiedzę z zakresu problemów metodologicznych współczesnej antropologii kultury.

Integralnym elementem procesu kształcenia są wycieczki dydaktyczne realizowane w ramach wybranych przedmiotów (muzealnictwo, etnologia Polski, sztuka ludowa i nieprofesjonalna, architektura ludowa w Polsce, etnologia Karpat jako pogranicza kulturowego i etnicznego, kultura mniejszości narodowych i grup etnicznych). Stanowią one istotne dopełnienie, ale też uatrakcyjnienie zajęć. Koszty wyjazdów są w znaczącej części pokrywane ze środków finansowych Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji.

Studenci biorą udział w programie MOST, wyjeżdżając na półroczne studia etnologiczne do uniwersytetów: w Krakowie, Poznaniu i Wrocławiu. Udawali się również do różnych uniwersytetów europejskich w ramach programów CEEPUS, LEONARDO DA VINCI oraz MŁODZIEŻ. Program CEEPUS realizowany był w latach 2002–2004 dla studentów i pracowników naukowych. Partnerami były następujące instytucje:

Instytut Folkloru Bułgarskiej Akademii Nauk w Sofii, Wydział Studiów Humanistycznych Uniwersytetu Karola w Pradze, University of Music and Performing Art in Vienna-Institut für Volksmusikforschung, Wydział Folkloru i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze, Wydział Studiów Humanistycznych i Wydział Socjologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Zachodnioczeskiego w Pilźnie. Z kolei, program Leonardo da Vinci obejmował w latach 2004–2006 kilkumiesięczne staże studenckie w następujących instytucjach: Aboa Vetu & Ars Nova – Muzeum Archeologiczne i Sztuki Współczesnej w Turku (Finlandia), Cultural Heritage on Line w Paryżu, Ethnologisches Museum Berlin-Dahlem. Program MŁODZIEŻ, w którym uczestniczyli studenci wraz z pracownikami naukowymi, miał charakter warsztatów pt. „Migracje wewnątrz Europy: wygnanie czy obywatelstwo?” realizowanych w Clermont Ferrant (Francja).

Jak już wcześniej wspomniano, od początku istnienia kierunku działa studenckie Koło Naukowe Etnologów, które obok etnograficznych penetracji na terenie kraju i zagranicą, organizuje corocznie konferencje etnologiczno-folklorystyczne, bądź bierze udział w podobnych w innych uniwersytetach. Koło zaprasza też wykładowców, podróżników, regionalistów. W ramach działalności Koła studenci zorganizowali w roku 2003 ogólnopolską konferencję „Dynamika i kierunki przemian współczesnej kultury” oraz zapoczątkowali stały cykl pt. „Spotkania z kulturami”. Wymieńmy tu dla przykładu dwie imprezy z tego cyklu: „Spotkania z kulturami – Indie, dalekie i bliskie” oraz „Spotkania z kulturami – Kurdowie naród bez państwa” we współpracy z Kurdyjskim Centrum Informacji i Dokumentacji w Krakowie. W ramach tej współpracy, Koło zorganizowało prelekcje Kurdów mieszkających i studiujących w Polsce na temat kultury i tradycji kurdyjskiej. W roku 2004 zorganizowano wyprawę badawczą na Ukrainę, której celem było zapoznanie się z kulturą Huculszczyzny. Ważnym elementem działalności koła jest współpraca z innymi kołami Uniwersytetu Śląskiego – np. podczas organizowanych w latach 2004–2005, przy współudziale z Kołem Pedagogów, dwóch edycji konferencji pt. „Tożsamość kobiety, tożsamość mężczyzny we współczesnym świecie”, czy przygotowanej wspólnie z Kołem Naukowym Edukacji Wielokulturowej i Międzykulturowej w grudniu 2007 r. konferencji dotyczącej „Zmian kulturowych na obszarze Karpat”. Współpraca nie ogranicza się tylko do Uniwersytetu Śląskiego, ale obejmuje swym zasięgiem koła z innych ośrodków akademickich na terenie Polski. W ten sposób, kilku członków cieszyńskiego Koła Etnologów wzięło udział w konferencji pt. „Teren w ścisłym tego słowa znaczeniu” organizowanej przez Koło Naukowe Etnologów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, gdzie wygłosili referaty, w konferencji naukowej w Siedlcach oraz w Uniwersytecie Warszawskim. W 2007 roku Koło Naukowe Etnologów we współpracy z Helsińską Fundacją Praw Człowieka i Społecznym Instytutem Filmowym zorganizowało w Cieszynie festiwal filmów dokumentalnych – „Watch Docs – prawa człowieka w filmie”. Spotkał się on dużym zainteresowaniem, stając się odtąd imprezą cykliczną. Działalność koła to także nieregularnie organizowane wystawy fotograficzne, pokazy filmów o tematyce etnologiczno-antropologicznej oraz udział w organizowanym przez Koło Naukowe Etnologów z Łodzi studenckim przeglądem

filmów antropologicznych „Etnoenigma”. W roku 2008 cieszyńscy studenci zaprezentowali tam film „Folklor środowiskowy na przykładzie grup podziemia muzycznego” oraz reportaż prezentujący funkcjonowanie współczesnych systemów religijnych nawiązujących do wierzeń dawnych Słowian. Działalność wydawnicza koła to redagowany niegdyś biuletyn „Nargila” przekształcony z czasem w „Mandragorę”, a obecnie pismo „Lemiesze” oraz współpraca przy tworzeniu interdyscyplinarnego periodyku studenckiego „Re-presja” wspólnie z Kołem Filologów z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Potwierdzeniem wysokiego standardu nauczania w Instytucie Etnologii i Antropologii Kulturowej UŚ są udzielane akredytacje Państwowej Komisji Akredytacyjnej oraz Uniwersyteckiej Komisji Akredytacyjnej. Podczas ostatniej wizytacji Państwowej Komisji Akredytacyjnej w roku 2009, kierunek etnologia prowadzony przez Instytut Etnologii i Antropologii UŚ kolejny raz otrzymał ocenę pozytywną, przyznaną w zakresie jakości kształcenia na studiach I i II stopnia⁵.

STRUKTURA

Dzięki zwiększeniu liczby samodzielnych pracowników naukowych, Zakład Etnologii przemianowano w 2002 roku na Katedrę Etnologii, a w 2003 na Katedrę Etnologii i Antropologii Kulturowej. Powstał też Zakład Edukacji Regionalnej i Dziedzictwa Kulturowego, którego kierownikiem został prof. UŚ, dr hab. Zygmunt Kłodnicki. Oparcie dla kierunku etnologia na Uniwersytecie Śląskim stanowiło w tym czasie ośmiu samodzielnych pracowników nauki (trzech etnologów, dwóch etnomuzykologów, dwóch folklorystów i jeden socjolog kultury), pięciu adiunktów w stopniu doktora, dziewięciu asystentów oraz dwóch wykładowców. Ta sytuacja formalna, pozwoliła na zatwierdzenie w 2003 roku przez Senat Uniwersytetu Śląskiego Instytutu, pierwotnie o nazwie Instytut Etnologii, później Instytutu Etnologii i Folklorystyki, którego dyrekcję powierzono prof. dr hab. Irenie Bukowskiej-Floreńskiej, zastępcą do spraw dydaktyki został dr Grzegorz Odoj. W ramach Instytutu istniały odtąd dwie katedry: Katedra Etnologii i Antropologii Kulturowej (kierowana przez prof. dr hab. I. Bukowską-Floreńską) i Katedra Folklorystyki Ogólnej i Stosowanej (kierowana przez prof. dr hab. K. D. Kadłubca) oraz Zakład Edukacji Regionalnej i Dziedzictwa Kulturowego (kierowany przez prof. UŚ, dr hab. Z. Kłodnickiego).

W latach 2003–2007, prace doktorskie obroniło 9 asystentów, z czego aż 5 to absolwenci cieszyńskiej etnologii. Z zakresu etnologii byli to: Grzegorz Odoj w roku 2003, Alicja Kujawska i Kinga Czerwińska w 2005 oraz w 2006 roku Agnieszka Pieńczak i z zakresu socjologii – Grzegorz Studnicki. W tym samym roku, doktorat z zakresu muzykologii uzyskała Magda Szyndler. W 2007 roku, stopień doktora etnologii uzyskały: Magdalena Szalbot i Anna Drożdż, zaś z folklorystyki – Katarzyna Marcol. W 2006 roku, tytuł profesora otrzymała prof. dr hab. Halina Rusek, zaś w 2008 także

⁵ Następną oceną jakości kształcenia powinna mieć miejsce w roku akademickim 2014/2015.

prof. dr hab. Irena Bukowska-Floreńska. Z kolei dr Jan Kajfosz uzyskał w 2010 roku stopień doktora habilitowanego.

Uchwałą Senatu Uniwersytetu Śląskiego z dnia 26 września 2007 roku, wprowadzono kolejne zmiany strukturalne na tej uczelni, także w Instytucie kierującym studiami etnologii. W celu bardziej precyzyjnego odzwierciedlenia profilu badawczego i dydaktycznego, zmieniono nazwę Instytutu Etnologii i Folklorystyki, na Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej, którego dyrektorem do końca roku akademickiego 2007/2008 była prof. dr hab. I. Bukowska-Floreńska. Po przejściu na emeryturę profesor I. Bukowskiej-Floreńskiej, która nadal jest zatrudniona w Instytucie na stanowisku profesora, od roku akademickiego 2008/2009 dyrektorem Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej mianowany został prof. UŚ, dr hab. Zygmunt Kłodnicki. Aktualnie w Instytucie zatrudnionych jest dziewiętnastu pracowników naukowo-dydaktycznych, w tym pięciu pracowników samodzielnych, dziesięciu adiunktów i czterech asystentów. Reprezentują oni etnologię, bądź dyscypliny bezpośrednio z nią związane (socjologię, folklorystykę). Silny zespół adiunktów, w przeważającej części wychowanków Instytutu, prowadzi aktywną, wielopłaszczyznową działalność naukową (m.in. liczne publikacje, realizowane prace badawcze, udział w konferencjach) i dydaktyczną, co w aspekcie perspektywicznego rozwoju należy uznać za atut.

Mając na uwadze kierunek zainteresowań i wyraźnie zarysowaną problematykę badawczą, wokół której skupili się pracownicy Instytutu, zaproponowano powołanie w jego ramach stosownych zakładów. Tą samą uchwałą Senatu w 2007 roku utworzono Zakład Antropologii Pogranicza i Społeczności Lokalnych, kierowany przez prof. dr hab. Halinę Rusek. Zespół badawczy tego Zakładu tworzy dziś grupa interdyscyplinarna: dr hab. Jan Kajfosz, dr Katarzyna Marcol, dr Grzegorz Studnicki, mgr Grzegorz Błahut, mgr Michał Rauszer i mgr Jacek Szczyrbowski. Przekształcono Katedrę Etnologii i Antropologii Kulturowej w Zakład Teorii i Badań Kultury Współczesnej, którego kierownictwo powierzono wówczas prof. dr hab. I. Bukowskiej-Floreńskiej, a od roku 2009 funkcję tę pełni dr hab. Rastislava Stoličná. Obecnie, w skład pracowników Zakładu wchodzi: prof. dr hab. I. Bukowska-Floreńska, dr Kinga Czerwińska, dr Maciej Kurcz, dr Grzegorz Odoj, dr Magdalena Szalbot, dr Stanisław Węglarz. Zmieniono także nazwę Zakładu Edukacji Regionalnej i Dziedzictwa Kulturowego na Zakład Etnologii i Geografii Kultury, którym kieruje prof. UŚ, dr hab. Zygmunt Kłodnicki. Zakład ten tworzą: dr Anna Drożdż, dr Marian Grzegorz Gerlich, dr Agnieszka Pieńczak, mgr Bogdana Najder.

KIERUNKI I OBSZARY BADAŃ

Zasadniczy kierunek badawczy etnologicznego ośrodka w Uniwersytecie Śląskim, skupia się w głównej mierze na zagadnieniach związanych z funkcjonowaniem tradycji w społeczeństwie nowoczesnym z uwzględnieniem pogranicza kulturowego i etnicznego (zob. Bukowska-Floreńska 2005). Przestrzeń badawcza, ze znaczącym

uwzględnieniem badań terenowych, obejmuje społeczności miejskie i podmiejskie, aglomeracje i środowiska lokalne (w tym wiejskie), a także regionalne, grupy etniczne, mniejszościowe i marginalne, rodzinę i jej rolę w przekazie tradycji i systemu wartości. Zwraca się uwagę na trwanie tradycji, proces zmian i innowacje oraz konflikty społeczne i kulturowe, na procesy akulturacji, asymilacji, integracji i dezintegracji, na czynniki twórcze i regresu, na wszelkie mechanizmy tworzenia i funkcjonowania kultury i społeczności, w tym adaptacji społecznej w zdegradowanym środowisku przyrodniczym, kulturowym i społecznym. Analizie poddawana jest również świadomość tożsamości kulturowej oraz zachowania ludyczne i współczesne przejawy religijności ludowej. Prowadzi się badania etnokulturowe w oparciu o źródła folklorystyczne oraz rejestrację artefaktów tradycyjnej kultury ludowej, z uwzględnieniem zasięgów ich występowania, bądź zanikania. Obszar, zakres i główne kierunki badań przedstawiają się obecnie następująco:

1. Studia nad tożsamością społeczną na pograniczach kulturowych i etnicznych w Europie Środkowej:

Badania stanowią realizację ogólnych założeń ramowych określających specyfikę śląskiego ośrodka etnologicznego. W tym zakresie wyróżniają się studia nad tożsamością społeczną na pograniczach kulturowych i etnicznych. Dotyczą one dylematów tożsamości Europy Środkowo-Wschodniej, w tym problemu roli granicy administracyjnej i granicy kulturowej oraz ich wpływu na tożsamość mieszkańców pogranicza. Bada się zatem etnokulturę pograniczy polsko-czeskiego i polsko-słowackiego (skupiając się przy tym na uchwyceniu wzorów życia polskich rodzin przeciwstawiających się asymilacji oraz czynników społeczno-kulturowych wyznaczających odrębność Polaków na Zaolziu), lokalne wzory kultury politycznej i kształtowanie się społeczeństwa obywatelskiego na przykładzie pogranicza (H. Rusek). Odrębną, ale nie mniej ważną problematyką badawczą, są tu dociekania nad sztuką ludową i nieprofesjonalną (K. Czerwińska), współczesnym folklorem pogranicza w postaci analizy obrazu świata w folklorze narracyjnym (J. Kajfosz), roli folkloru w procesie asymilacji, zwłaszcza dzieci i młodzieży (K. Marcol). Realizowane są też inne obszary badań dotyczące tożsamości kulturowej różnych grup o charakterze wspólnotowym, w tym środowisk alternatywnych na styku kultur (G. Studnicki).

2. Problemy kultury współczesnej z perspektywy etnologicznej i antropologicznej:

Badania te obejmują problematykę z zakresu antropologii miasta, antropologii społeczności lokalnych i antropologii ekologicznej. Są to zagadnienia dotyczące zarówno przestrzeni społecznej i kulturowej małych i dużych miast, które skupiają się na studiach transformacji przestrzeni publicznej, problemach miejskiego centrum, na wielokulturowości współczesnego miasta, świadomości tożsamości jego mieszkańców, kształtowaniu się przestrzeni ludycznych miasta (G. Odoj, M. Szalbot, G. Błahut). Z problematyką tą wiążą się też studia nad przestrzenią kulturową jako przestrzenią ekologiczną, w tym zarówno tradycją kulturową jako współczesną wartością ekologiczną, jak i zjawiskami współczesnej patologii i zagrożeń w mieście oraz społecznymi postawami adaptacji kulturowej w tej sytuacji, postawami twórczymi, rolą liderów w społecznościach lokalnych (I. Bukowska-Floreńska, K. Czerwińska).

Podjęto badania górnośląskich miast postindustrialnych, skupiając się na etnologiczno-antropologicznej analizie transformacji przestrzeni kulturowej i społecznej tych miast, co nie pozostaje bez wpływu na charakter ich indywidualnej i zbiorowej tożsamości dotąd kształtowanej przez tradycję przemysłową, zwłaszcza górniczą (G. Odoj). Z problematyką tą łączą się zagadnienia międzypokoleniowego przekazu systemu wartości i wzorów kulturowych, przyczyniających się do kontynuowania tradycji. Dokonuje się to przede wszystkim w rodzinie, która ma bezpośredni udział w transmisji tradycji i w procesie enkulturacji, co dokumentują wieloletnie badania nad rodziną śląską (I. Bukowska-Floreńska). Problemy zderzenia kultur i konfliktów społecznych, jednocześnie roli tradycji lokalnej, regionalnej, jako czynnika integracji, przewijają się także w dociekaniach badawczych etnologów cieszyńskich, a zjawiska te widoczne są wyraziście na pograniczach (G. Studnicki). Ujawnia się to przede wszystkim w relacjach „swój” – „obcy”, w funkcjonowaniu stereotypów oraz pamięci zbiorowej, zarówno na pograniczu polsko-czeskim (H. Rusek, Z. Kłodnicki), jak i między ludnością miejscową i napływową na Górnym Śląsku (M. G. Gerlich). Z problematyką współczesnych funkcji tradycji wiążą się również dociekania dotyczące różnych aspektów kultury współczesnej wsi polskiej. Są to m.in. badania nad tradycją kulturową górali karpaccich i Lachów, zwłaszcza zaś wsi nowosądeckich (S. Węglarz). Kolejnym, istotnym dla ośrodka cieszyńskiego nurtem badań w zakresie roli tradycji w społeczeństwie nowoczesnym, jest religijność ludowa i wzory życia religijnego na pograniczach kulturowych i wyznaniowych. Obok kontynuowania opisu współczesnego obrazu obrzędowości i świętowania dorocznego oraz rodzinnego w czasie wolnym, podjęto analizę współczesnego stanu polskiej religijności ludowej, w aspekcie nie tylko praktyk obrzędowych, ale też zachowań religijnych i ich znaczenia dla kształtowania norm obyczajowych (I. Bukowska-Floreńska, M. G. Gerlich). W ramach pogranicz kulturowych określa się miejsce religii w świadomości tożsamości kulturowej i narodowej na pograniczu polsko-czeskim (H. Rusek). Podjęto również problematykę związaną z funkcją dziedzictwa kulturowego, która rozwinęła się w ośrodku cieszyńskim w odpowiedzi na konkretne zapotrzebowanie środowisk lokalnych, zwłaszcza samorządów terytorialnych oraz instytucji oświatowych. W tym kontekście, w ostatnim czasie, podjęto systematyczne, zakrojone na szeroką skalę badania w zakresie przeszłości, teraźniejszości i procesów przemian pogranicza polsko-czeskiego na Śląsku Cieszyńskim⁶. Etnolodzy cieszyńscy, opierając się na dorobku naukowym etnologii polskiej oraz własnym doświadczeniu, nie tylko dokonali analizy dotychczasowego procesu dydaktycznego na różnych szczeblach kształcenia, ale też starali się wskazać nauczycielom i działaczom regionalnym drogę do samodzielnego gromadzenia wiedzy o miejscu pochodzenia, zamieszkania – miejscowości i regionie. W tym celu przygotowano i opublikowano wiele materia-

⁶ Rezultatem tego projektu, realizowanego z partnerami z innych ośrodków w Polsce i Republice Czeskiej, jest obszerna publikacja prezentująca kluczowe zagadnienia, które obejmował program badań: kapitał kulturowy miast pogranicza, tożsamość mieszkańców Śląska Cieszyńskiego, współczesne reminiscencje przeszłości, stereotypy etniczne, zróżnicowanie religijne, tradycja i sztuka ludowa, perspektywy realizacji edukacji międzykulturowej na Śląsku Cieszyńskim (zob. *Dziedzictwo kulturowe...*, 2010).

łów i opracowań o charakterze dydaktyczno-metodycznym, ułatwiających wprowadzanie treści lokalnych i regionalnych w edukacji szkolnej (Z. Kłodnicki, G. Odoj).

3. Badania nad tradycyjną i współczesną kulturą ludową w Europie Środkowej:

Przedmiotem zainteresowań badawczych jest zróżnicowanie przestrzenne i uwarunkowania historyczne tradycyjnej kultury w Polsce, co stanowi kontynuację badań związanych z opracowaniem komentarzy do Polskiego Atlasu Etnograficznego (zob. Kłodnicki 2005; 2009). Redagowany w latach 1950. przez profesora Józefa Gajka, później Janusza Bogdanowicza we Wrocławiu, Polski Atlas Etnograficzny służył studentom do zapoznania się z tą specyficzną formą badań i interpretacji kultury⁷. Przedmiotem studiów są tu zarówno zagadnienia o charakterze szczegółowym, jak przykładowo: wybrane elementy kultury materialnej i duchowej, zwyczaje i obrzędy weselne w Polsce, pomoc sąsiedzka, analiza wątków demonologicznych, tradycyjny folklor, jak geografia tradycyjnej kultury w Polsce na tle środkowoeuropejskim. Badania etnogeograficzne prowadzi się w wybranych wsiach na terenie Polski, na pograniczu polsko-czeskim i polsko-słowackim, a w ostatnich latach podjęto w tym względzie systematyczne eksploracje terenowe na Żuławach (Z. Kłodnicki, A. Drożdż, A. Pieńczak). Badania w Europie Środkowej, zwłaszcza na terenie Słowacji, dotyczą życia codziennego (w tym etnografii pożywienia) i problemów transformacji kulturowej (R. Stoličná). W 2008 roku, zainicjowano współpracę naukowo-badawczą z Serbską Akademią Nauk i Umiejętności, Instytutem Etnografii w Belgradzie w zakresie prowadzenia badań terenowych w środowisku mniejszości polskiej w miejscowości Ostojičevo w Serbii. Realizowane prace badawcze oscylują wokół następujących kwestii: narracja i tożsamość, pamięć kolektywna, obrzędowość rodzinna i doroczna, wiedza potoczna, przekaz międzypokoleniowy (K. Marcol, J. Kajfosz).

4. Społeczeństwa i kultury pozaeuropejskie:

Badania skupiają się nad problematyką przemian kulturowych we współczesnej Afryce i na Bliskim Wschodzie – zarówno w aspekcie społeczności wiejskich i postplemiennych, jak i środowisk miejskich tych obszarów. Studia te prowadzone są między innymi w oparciu o najnowszy materiał empiryczny, pochodzący z regularnych prac terenowych w Sudanie południowym. Obecnie dotyczą one środowiska miejskiego Dżuby, gdzie zachodzą gruntowne przeobrażenia kulturowe po zakończeniu wojny domowej. Ponadto, podejmowana jest kwestia miejscowej, czarnoskórej ludności jako przykład społeczności traumatycznej – charakterystycznej współcześnie dla wielu innych zakątków Afryki (M. Kurcz)⁸. Równolegle, prowadzone są studia nad pozaeuropejskimi grupami mniejszościowymi w Polsce, w szczególności

⁷ Archiwum Polskiego Atlasu Etnograficznego, staraniem prof. Z. Kłodnickiego, po podpisaniu umowy między Instytutem Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie, a ówczesną Filią Uniwersytetu Śląskiego, od 1998 roku stało się depozytem Zakładu Etnologii – obecnie Zakładu Etnologii i Geografii Kultury.

⁸ Warto zaznaczyć, że badania dotyczą obszaru krańcowo nieznanego. Od 1983 roku miał tam miejsce jeden z najbrutalniejszych konfliktów zbrojnych w Afryce, który uniemożliwiał jakiegokolwiek penetracje naukowej. Obecne eksploracje są pierwszymi po ustabilizowaniu się sytuacji wewnętrznej w tej części kontynentu afrykańskiego na początku XXI wieku.

pochodzącymi z Bliskiego Wschodu. Odrębną, ważną problematyką są badania wśród diaspory bliskowschodniej. Szczególne znaczenie odgrywa w tym zakresie współpraca z Kurdyjskim Centrum Informacji i Dokumentacji w Krakowie (M. Kurcz).

5. Studia z zakresu historii etnologii, metodologii oraz teorii antropologicznej:

Prace badawcze dotyczą problematyki związanej z kategoriami poznania kultury i wiążą się z realizowanymi w Instytucie innymi problemami badawczymi. Jest to refleksja nad metodologią antropologiczną, znaczeniową sferą kultury, dziejami ludoznawstwa i rozwojem myśli etnologicznej. Podejmuje się teoretyczną refleksję nad semiotyką kultury, semiotyką folkloru, analizy kognitywne. Badacze koncentrują się przy tym na kulturze pogranicza jako szczególną kategorią kulturową (S. Węglarz, J. Kajfosz).

Wypracowany rozległy zakres zagadnień badawczych, mieszczący się zarówno w perspektywie etnologicznej/antropologicznej, jak również folklorystycznej, przyciąga do udziału w cyklicznych, interdyscyplinarnych konferencjach uczonych z wielu ośrodków naukowych w kraju i z zagranicy⁹. Spotkania konferencyjne stwarzają przy tym okazję do nawiązania trwałych kontaktów naukowych oraz kooperacji międzyuczelnianej. Między innymi dzięki temu liczne jest grono autorów publikujących w firmowanej przez Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej serii wydawniczej „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”, w której ukazało się dotychczas dziesięć tomów¹⁰.

⁹ Do ważniejszych konferencji zorganizowanych w Cieszynie w latach 1995–2010 zaliczyć należy następujące: „Przemiany tożsamości kulturowej społeczności pogranicza – przykład badawczy Śląska Cieszyńskiego”, 4–5.12.1995 r.; „Etnologia i antropologia kulturowa a badanie kultur regionalnych i regionalizmu w społeczeństwach nowoczesnych”, 23–25.10.1996 r.; „Religijność ludowa na pograniczach kulturowych i etnicznych”, 22–23.10.1997 r.; Międzynarodowa konferencja: „Kultura w przestrzeni”, 21–23.10.1998 r.; „Humor, zabawa i zabawka na pograniczach kulturowych i etnicznych”, 21–22.10.1999 r.; „Dziedzictwo kulturowe współczesnej Europy – jedność w różnorodności”, 14–16.11.2000 r.; „Przejawy i formy aktywności twórczej w społecznościach lokalnych i regionalnych na pograniczach kulturowych i etnicznych”, 23–24.10.2002 r.; Międzynarodowa konferencja: „Współczesne problemy polskiej mniejszości narodowej na Śląsku Cieszyńskim w Republice Czeskiej (Zaolzie)”, 3.12.2002 r.; „Miasto jako przestrzeń kontaktu kulturowego i etnicznego”, 23–24.10.2003 r.; „Współczesne przejawy ludyzmu w społecznościach miejskich”, 21.10.2004 r.; „Problemy ekologii kulturowej w badaniach społeczności miejskich i podmiejskich”, 19–21.10.2005 r.; „Problemy społeczno-kulturowe współczesnego miasta”, 23–24.10.2007 r.; „Tożsamość etniczna i kulturowa Śląska w procesie przemian”, 19–20.09.2008 r.; „Pedagogika a etnologia i antropologia kulturowa. Wspólne obszary badań”, 18.11.2009 r.; Międzynarodowa konferencja: „Dziedzictwo kulturowe jako klucz do tożsamości pogranicza polsko-czeskiego na Śląsku Cieszyńskim. W 1200-lecie Cieszyna”, 21.04.2010 r.

¹⁰ Poszczególne tomy zostały zredagowane przez I. Bukowską-Floreńską lub H. Rusek lub wspólnie. Ich tytuły zapowiadają etnologiczno-antropologiczną zawartość: Tom 1: *Śląsk Cieszyński i inne pogranicza w badaniach nad tożsamością etniczną, narodową i regionalną* (1997); Tom 2: *Kultury regionalne i pogranicza kulturowe a świadomość etniczna* (1999); Tom 3: *Religijność ludowa na pograniczach kulturowych i etnicznych* (1999); Tom 4: *Przestrzeń kulturowego współistnienia* (2000); Tom 5: *Miejsca znaczące i wartości symboliczne* (2001); Tom 6: *Dawne i współczesne oblicze kultury europejskiej – jedność w różnorodności* (2002); Tom 7: *Aktywność kulturalna i postawy twórcze społeczności lokalnych pogranicza* (2004); Tom 8: *Miasto – przestrzeń kontaktu kulturowego i społecznego* (2004); Tom 9: *Problemy ekologii kulturowej i społecznej w przestrzeni miejskiej i podmiejskiej* (2007); Tom 10: *Problemy społeczne i kulturowe współczesnego miasta* (2010).

Ustaloną renomą cieszy się również periodyk o statusie międzynarodowym „Ethnologia Europae Centralis. Časopis pro národopis střední Evropy”¹¹. Nową inicjatywą wydawniczą Instytutu jest, ukazujący się od roku 2010, cykl „Bibliotheca Ethnologiae Europae Centralis”, w ramach którego publikowane są opracowania typu monograficznego pracowników Instytutu oraz prace zbiorowe o charakterze problemowym, dotyczące w głównej mierze etnologii Europy Środkowej.

Bezpośrednim odzwierciedleniem problematyki badań prowadzonych przez obecnych pracowników Instytutu są autorskie prace zwarte, które skupiają się zarówno na wnikliwym opisie wybranych aspektów kultury, ujęciach źródłowych i syntetycznych, jak też na pogłębionej analizie teoretycznej. Wymieńmy je w kolejności ich ukazywania się:

1997 r.:

H. Rusek, *Kulturowe wzory życia polskich rodzin na Zaolziu a asymilacja. Studium socjologiczne*.

S. Węglarz, *Tutejsi i inni. O etnograficznym zróżnicowaniu kultury ludowej*.

2001 r.:

J. Kajfosz, *Językowy obraz świata w etnokulturze Śląska Cieszyńskiego*.

2002 r.:

A. Drożdż, *Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego*, t. 7: *Pomoc wzajemna. Współdziałanie społeczne i pomoc sąsiedzka*.

A. Lebeda (Pieńczak), *Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego*, t. 6: *Wiedza i wierzenia ludowe*.

H. Rusek, *Religia i polskość na Zaolziu*.

2004 r.:

A. Drożdż i A. Pieńczak, *Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego*, t. 8: *Zwyczaje i obrzędy weselne, cz. I: Od zalotów do ślubu cywilnego*.

R. Stoličná, *Jedlo ako klúč ku kultúre (Geneticko-historické a sémantické aspekty nášho stravovania)*.

2007 r.:

I. Bukowska-Floreńska, *Rodzina na Górnym Śląsku*.

G. Odoj, *Tożsamość kulturowa społeczności małomiasteczkowej*.

M. Kurcz, *Za trzecią kataraktą. Życie codzienne wsi sudańskiej*.

A. Pieńczak, *Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego*, t. 8: *Zwyczaje i obrzędy weselne, cz. II: Rola i znaczenie swata w kojarzeniu małżeństw*.

2008 r.:

K. Marcol, *Słowo i zabawa. Ustna twórczość dzieci na pograniczu polsko-czeskim*.

¹¹ Jest to pismo poświęcone etnologii Środkowej Europy, sygnowane miejscem wydania Brno-Cieszyn-Praha. Od numeru 7, który ukazał się w 2005 roku, wydawane jest dzięki staraniom Z. Kłodnickiego przez Uniwersytet Śląski, z artykułami w języku czeskim, słowackim, polskim i niemieckim. Członkami międzynarodowej rady redakcyjnej są m.in. Z. Kłodnicki i R. Stoličná.

2009 r.:

K. Czerwińska, *Sztuka ludowa na Śląsku Cieszyńskim. Między tradycją a innowacją*.

J. Kajfosz, *Magia w potocznej narracji*.

A. Drożdż, *Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego, Zwyczaje i obrzędy weselne*, t. 8, cz. III, *Współdziałanie społeczności wiejskiej podczas obrzędu weselnego (druga połowa XIX wieku i XX wiek)*.

2010 r.:

M. G. Gerlich, *My prawdziwi Górnoślązacy... Studium etnologiczne*.

S. Węglarz, *Antropologia hermeneutyczna wobec tradycyjnych tekstów kulturowych. Przykład interpretacji wyobrażeń naukowych o Tatrach i góralach tatrzańskich do połowy XIX wieku*.

O znaczeniu cieszyńskiego ośrodka etnologicznego świadczy aktywna działalność pracowników Instytutu na rzecz nauki w kraju i zagranicą oraz pełnione przez nich funkcje. Obok zasiadania w radach programowych wielu muzeów i instytucji kulturalnych, jest to m.in. uczestnictwo w międzynarodowych projektach badawczych, członkostwo w komisjach i towarzystwach naukowych, radach redakcyjnych i programowych prestiżowych czasopism etnologicznych.

UWAGI KOŃCOWE

Nie ulega wątpliwości, że Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej na Wydziale Etnologii i Nauk o Edukacji w Uniwersytecie Śląskim, choć należy do najmłodszych etnologicznych ośrodków uniwersyteckich w Polsce, posiada już wyraźnie zarysowaną specyfikę, odróżniającą go od innych tego rodzaju ośrodków w kraju. Wynika ona przede wszystkim z zainteresowań badawczych pracowników, skoncentrowanych na problematyce pogranicz kulturowych i etnicznych oraz współczesnych przemianach społeczno-kulturowych, w tym roli tradycji w życiu nowoczesnych społeczności. Mocną stroną Instytutu są prace badawcze realizowane na terenie Polski, Europy Środkowej (głównie pogranicze polsko-czeskie i polsko-słowackie), Afryki (Sudan) i od niedawna na terenie Serbii. Ich efektem jest bogaty dorobek naukowy dotyczący w szczególności etnologii/antropologii Polski, Słowacji i polsko-czeskiego pogranicza etnicznego, w tym także dorobek w zakresie zróżnicowania tradycyjnej kultury na obszarze całego kraju (Polski Atlas Etnograficzny). Ustalona struktura zakładów Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej wiąże się ze sprecyzowaniem zadań, kompetencji, jak też zakresem prowadzonych badań naukowych. W najbliższej przyszłości zostaną zintensyfikowane badania nad dziedzictwem kulturowym i kulturą współczesną pograniczy środkowoeuropejskich. Kontynuowane będą badania z zakresu antropologii miasta, w tym zwłaszcza współczesnych przemian społeczno-kulturowych miast oraz przestrzeni postindustrialnych Górnego Śląska, kultury społeczności podmiejskich, a także problematyka związana z ekologią społeczną i kul-

turową. W dalszym ciągu realizowane będą badania społeczności postplemiennych, zwłaszcza miejskich, w Afryce. Do zaplanowanych przedsięwzięć (a jednocześnie już rozpoczętych) zaliczyć należy pogłębienie współpracy z uniwersyteckimi ośrodkami zagranicznymi, zwłaszcza na Słowacji i w Republice Czeskiej.

Dotychczasowy dorobek zebrany w ciągu piętnastu lat funkcjonowania Instytutu Etnologii i Antropologii UŚ, obliguje do dalszych konsekwentnych starań i wysiłków w celu utrwalenia jego pozycji na polskiej mapie etnologicznej, zwiększenia efektywności prac badawczych oraz wzmocnienia form i zakresu międzynarodowej kooperacji. Będąc urzeczywistnieniem postulatów utworzenia stałej etnologicznej placówki naukowo-badawczej na Śląsku, ma on szansę stać się ważnym ośrodkiem integrującym studia nad zjawiskami i procesami kulturowymi na obszarze śródko-europejskim.

LITERATURA

- Bazielich Barbara 1973, Stan etnografii śląskiej po 1945 roku (środowisko katowickie), *Zaranie Śląskie*, r. XXXVI, z. 4, s. 711–728.
- Bukowska-Floreńska Irena 1980, Udział studentów w badaniach nad kulturą ludową, [w:] *O kształceniu pedagogiczno-artystycznym: z doświadczeń Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie 1971–1980*, red. R. Mrózek, Uniwersytet Śląski, Katowice, s. 107–118.
- 1985, Tradycja a przeobrażenia społeczno-kulturowe regionu przemysłowego na przykładzie Górnego Śląska, [w:] *Kultura wsi – kryzys wartości?*, red. J. Damrosz, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa, s. 126–152.
 - 1986, Dziedzictwo przeszłości i kultura współczesna, [w:] *Rybnik. Zarys dziejów miasta od czasów najdawniejszych do 1980 roku*, red. J. Walczak, Śląski Instytut Naukowy, Katowice, s. 307–340.
 - 1987, *Společno-kulturowe funkce tradycji w społecznościach industrialnych Górnego Śląska*, Uniwersytet Śląski, Katowice.
 - 1988, Wpływ industrializacji na kształtowanie się współczesnego obrazu kultury ludowej na Górnym Śląsku, [w:] *Kultura ludowa sercem Śląska*, red. B. Bazielich, DTSK, Wrocław, s. 253–278.
 - 1996, Studia etnologiczne a badania funkcji tradycji na pograniczach kulturowych, [w:] *Bogaci tradycją. Kontynuacja i zmiana w kulturze współczesnej wsi polskiej*, red. R. Kantor, ZKU „Optima”, Kielce, s. 75–84.
 - 2005, Etnologia w Uniwersytecie Śląskim Filii w Cieszynie, *Ethnologia Europae Centralis*, nr 7, s. 98–100.
- Dziedzictwo... 2010, *Dziedzictwo kulturowe jako klucz do tożsamości pogranicza polsko-czeskiego na Śląsku Cieszyńskim*, *Bibliotheca Ethnologiae Europae Centralis*, vol. 1, red. H. Rusek, A. Pieńczak, J. Szczyrbowski, Offsetdruk i media, Cieszyn–Katowice–Brno.
- Gładysz Mieczysław 1936, Stan i potrzeby nauki polskiej o Śląsku w zakresie etnografii, [w:] *Stan i potrzeby nauki polskiej o Śląsku*, red. R. Lutman, Wydawnictwo Instytutu Śląskiego, Katowice, s. 155–196.
- Kłodnicki Zygmunt 2005, Polski atlas etnograficzny – stan prac, *Ethnologia Europae Centralis*, nr 7, s. 100–105.
- 2009, Polska – pogranicze zachodniej i północno-wschodniej prowincji kulturowej w Europie (na podstawie Polskiego Atlasu Etnograficznego), *Ethnologia Europae Centralis*, nr 9, s. 45–59.
- Simondes Dorota 1986, Główne osiągnięcia badawcze śląskiej etnografii i folklorystyki w latach 1934–1984, *Zaranie Śląskie*, r. XLIX, z. 1–2, s. 35–49.

GRZEGORZ ODOJ

FIFTEEN YEARS OF THE ETHNOLOGICAL CENTER AT THE UNIVERSITY OF SILESIA

Keywords: Ethnological center in Cieszyn, Institute of Ethnology and Cultural Anthropology of the Silesian University, Silesian cultural tradition, Ethnic and cultural borderlands, Ethnographic field research.

The Institute of Ethnology and Cultural Anthropology at the Faculty of Ethnology and Cultural Education of Silesian University was created in 1995. Although it is one of the youngest ethnological academic centers in Poland, it has already created its specificity, much different than in other ethnological centers in Poland. Most of all this results from research interests of its employees who are concentrated on the issues of cultural and ethnical borderlands as well as on the issues of contemporary socio-cultural changes, including the role which is played by tradition in the life of modern society. The strong point of the Institute is research conducted in Poland, Central Europe (mostly Polish-Czech and Polish-Slovak borderlands), Africa (Sudan) and recently also in Serbia. Institute's achievements over last 15 years oblige to further, consistent efforts to preserve its status on the map of Polish ethnological centers, to improve research efficiency and to strengthen the scope and the model of international cooperation. Being the implementation of the postulates to create the permanent ethnological research center in Silesia, it has the opportunity to become the important center integrating the research on cultural phenomena and processes in Central Europe.

G. O.

Adres Autora:
Dr Grzegorz Odoj
Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UŚ
ul. Bielska 62, 43-400 Cieszyn
e-mail: odoj1@poczta.onet.pl